

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ ТА ПРАВО»

Для студентів юридичного факультету

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Гринчак М.О.** кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бойко О. В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри східноєвропейської історії Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

Чепурко О. О., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету
_____ 2016 року
протокол №23

ПЛАН

1. Предмет та специфіка курсу “Історія вчень про державу та право”.
2. Місце дисципліни в системі юридичних наук.
2. Підходи та методи вивчення дисципліни.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник. – К.: Консум, 2007. – 432 с.
2. Історія вчень про державу і право: Підручник / За заг ред. Г.Г. Демиденка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2008. – 240 с.
3. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.С. Історія політичних і правових вчень. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 304 с.
4. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія / Уклад. Заг. Ред. Г.Г. Демиденко. – Харків: Право, 2005. – 912 с.
5. Світова класична думка про державу і право: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.

Додаткова.

1. *Луковская Д.И.* Политические и правовые учения: историко-теоретический аспект. – Л., 1985.
2. *Михальченко Н.И.* Политическая идеология как форма общественного сознания. – К., 1981.

МЕТА:

Ознайомлення студентів з основним змістом дисципліни, її місцем у системі соціально-гуманітарних наук, визначення основних методів і підходів до аналізу політико-правових ідей минулого, формування розуміння історичної зумовленості вчень про державу і право.

1. Предмет та специфіка курсу “Історія вчень про державу та право”.

У системі юридичних наук і юридичної освіти історія вчень про державу та право є самостійною науковою та навчальною дисципліною одночасно історичного та теоретичного профілів. Це обумовлено тим, що в рамках дисципліни висвітлюється спеціальний **предмет** – історія виникнення та розвитку теоретичних знань про державу, право, політику та законодавство. Політико-правові теорії у найрозвиненішому варіанті називаються **вченнями**. **Вчення** – це сукупність ідей, концепцій, доктрин, теоретичних положень про державу та право. Як теоретично оформлені комплекси знань вони за гносеологічним рівнем і характером різняться від інших форм відбиття політичної дійсності. Саме тому буденні дотеоретичні форми свідомості та пізнання політичної та правової дійсності (уявлення, почуття, вірування, настрої) не входять безпосередньо до предмету історії політичних і правових вчень.

Поєднання в рамках єдиної юридичної дисципліни політичних і правових вчень зумовлено тим тісним взаємозв'язком політичних і правових явищ і теорій та відповідних понять, котра особливо виразно помітна зі специфічних предметно-методологічних позицій юридичної науки як єдиної науки про державу та право.

Історія вчень про державу та право – дисципліна юридична. Водночас значний внесок у її розвиток представники інших гуманітарних дисциплін. Цілий ряд відомих представників філософської думки (від Сократа до Канта чи Маркса), літераторів та істориків є одночасно видатними фігурами і в історії політичних і правових вчень. Це дає підстави говорити про тематичну та методологічну спорідненість курсу з тими дисциплінами, як філософія права, соціальна філософія, політологія, інтелектуальна історія. Водночас предметною своєрідністю курсу полягає у тому, що відповідні філософські і політологічні концепції держави та права в рамках історії вчень про державу та право висвітлюються під своєрідним кутом зору, в контексті специфічного понятійного апарату цієї науки, в площі її особливих пізнавальних засобів, завдань та цілей, з акцентом на власне політичному і правовому сенсі концепцій, що розглядаються, на з'ясування специфічної логіки специфічного об'єкту – політичних і правових явищ і відносин.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Поєднання в рамках єдиної юридичної дисципліни політичних і правових вчень зумовлено тим тісним взаємозв'язком політичних і правових явищ і теорій та відповідних понять, котра особливо виразно помітна зі специфічних предметно-методологічних позицій юридичної науки як єдиної науки про державу та право.

2. Місце дисципліни в системі юридичних наук.

Юридичний підхід до історії політичної та правової думки надзвичайно важливий для з'ясування самої суті предмету цієї науки. Наприклад, зрозуміло, що з позицій політології історія попередньої політичної думки буде виглядати і вивчатися інакше, ніж в юридичній науці, що обумовлено предметним окресленням самої політології, її предметом та методом, цілями та завданнями цієї науки, напрямками та аспектами зв'язку сучасної політології з політичною думкою минулого. Історія такої політологічно орієнтованої думки буде певною політологічною ретроспекцією, за межами предмету якої залишиться історія правових вчень — якщо не вся повністю, то у своїй головній частині. Це обумовлено тим, що юридична наука і політологія вивчають різні аспекти політичних явищ. Юридична наука, в цілому, вивчає політичні явища в їхньому необхідному взаємозв'язку з правовими, і саме цей зв'язок, тобто внутрішня єдність, є істотним аспектом предмету юридичної науки. Причина ж взаємопов'язаності "політичного" і "правового" полягає у тому, що політичне у своїй суті, змістовному розвитку і загальнозначимому для суспільства оформленні (а це, в свою чергу, можливе тільки за допомогою права) є державне. Тим не менше, поняття "політичне" та "державне" не співпадають. Уявлення про їхнє співвідношення різне в різні епохи і у різних авторів.

Слід відзначити і своєрідність предмету історії вчень про державу та право порівняно з предметами інших дисциплін юридичного та історичного профіля (теорія держави та права, загальна історія держави та права). На відміну від інших юридичних наук, вона вивчає не історію політико-правових інститутів, законодавства чи теорію держави та права, а історію їхнього теоретичного пізнання, історію розвитку політико-правової думки. Вона розкриває передумови розвитку сучасної політико-правової свідомості та теоретичних уявлень про державу та право. Водночас між цими

дисциплінами існує міцний взаємозв'язок. Адже без знання історії держави та права неможливо зрозуміти конкретний зміст політико-правових вчень, а без них – історичну реальність.

Отже, у співвідношенні із загальнотеоретичними юридичним дисциплінами історія вчень про державу та право виступає як історична дисципліна, орієнтована на вивчення історичного процесу виникнення і розвитку політичних і правових вчень, закономірностей історичного процесу виникнення та розвитку теоретичних знань про державу, право, політику та законодавство.

У складному процесі взаємозв'язків у юридичній науці історичних та теоретичних дисциплін історія вчень про державу та право відіграє істотну роль у якості однієї з важливих історико-теоретичних передумов розвитку сучасного політико-правового знання та удосконалення теоретичних розробок проблем держави та права. Вона шукає закономірності виникнення, розвитку, ухода у минуле або тривалої актуальності політичних та правових ідей, вчень та ідеалів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ

Отже, у співвідношенні із загальнотеоретичними юридичним дисциплінами історія вчень про державу та право виступає як історична дисципліна, орієнтована на вивчення історичного процесу виникнення і розвитку політичних і правових вчень, закономірностей історичного процесу виникнення та розвитку теоретичних знань про державу, право, політику та законодавство.

3. Підходи та методи вивчення дисципліни.

Історія політичних і правових вчень як самостійна юридична дисципліна належить до кола гуманітарних наук. І у ній, як і в інших сучасних гуманітарних дисциплінах, використовується – з урахуванням предметної специфіки та завдань – значний арсенал філософських і спеціально-наукових методів, в першу чергу методи формально-логічного, діалектичного, системного та порівняльно-історичного дослідження.

Водночас методологічна специфіка історії вчень про державу та право полягає у тому, що провідну роль в ній відіграють саме ті принципи, прийоми та способи дослідження, які найповніше відповідають історико-теоретичному змісту та профілю даної юридичної дисципліни.

Одним з підставових принципів дослідження є **принцип історизму**. Він передбачає розгляд вчення про державу та право у контексті епохи, коли воно виникло і було актуальним, дослідження місця і значення політичних і правових вчень у системі уявлень певної епохи. Принцип історизму відіграє центральну роль у висвітленні генези і розвитку політико-правового вчення, її історичної долі, місця у сукупній системі уявлень та виступає в якості способу адекватного розуміння, інтерпретації та оцінки вчення про державу та право у контексті минулого і сучасного. Він дозволяє відкинути крайнощі модернізації політичних і правових уявлень минулих часів. Принципу історизму суперечить догматичне використання вчень про державу та право, висловлених у певній конкретно-історичній ситуації до якісно та принципово від неї відмінної.

Принцип **об'єктивності** вимагає оцінювати вчення та ідеї в них максимально неупереджено.

Принцип **плюралізму** дозволяє враховувати суперечливі думки та неоднакові уявлення щодо одного і того ж політичного чи правового вчення, його походження, сутності, соціальної спрямованості, перспектив розвитку і таке інше.

Адекватна трактовка минулої та сучасної ролі того чи іншого вчення про державу та право вимагає поєднання при його вивченні двох підходів: **історичного** та **проблемно-концептуального**.

Відповідно, якщо історичний підхід зосереджує увагу на конкретно-історичному змісті кожного вчення, то проблемно-концептуальний метод дозволяє прослідкувати зародження і розвиток тієї чи іншої політичної чи правової ідеї та проблеми від найдавніших часів до сьогодення. В рамках даного курсу нас в першу чергу цікавлять також наскрізні теми та проблеми (так звані *вічні проблеми*), у розробку яких зробили внесок мислителі різних епох, сприяючи тим самим їхній історичній спадкоємності та збагаченню теоретичного рівня відповідних концепцій. За словами визначного російського правознавця Б.Н.Чечеріна, серед головних ідей, які тією чи іншою мірою були притаманні усім епохам історії політичної та правової думки

можна виокремити чотири: це ідеї суспільної влади, свободи, закону та досягнення спільного блага. Гармонійне поєднання обох цих підходів є основою провладної та коректної інтерпретації та оцінки вчень про державу і право минулого, показу їхнього взаємозв'язку з іншими вченнями, моментів боротьби, спадковості та новизни в їхньому розвитку.

До спеціальних методів дослідження історії вчень про державу та право можна віднести **догматичний** (для встановлення юридичних принципів, визначень, понять, розроблюваних та вживаних мислителем), **хронологічний** (вимагає досліджувати вчення у їхній хронологічній послідовності та історичному розвитку), **порівняльно-історичний** (для співставлення різночасних ідей, концепцій та проектів держави), **біографічний** (для врахування взаємозв'язку фактів біографії і творчості мислителів).

Періодизація вчень про державу та право відповідає загальноприйнятій історичній періодизації, з її поділом на *стародавній світ, середовіччя, новий та новітній часи*. Водночас теоретики дисципліни наголошують на внутрішніх підставах подібної періодизації, спертої на специфіку сприйняття держави та права у різні історичні періоди.

Відповідно, для стародавнього світогляду характерним є те, що він не розрізняє державу і суспільство, право і мораль.

Середньовіччю притаманне прагнення до звільнення від земних пут, перенесення ідеалів у загробне життя. В той же час, держава і церква зливаються в одне, норми права співпадають з релігійними канонами.

І нарешті новий період, який охоплює і сучасність, характеризується боротьбою людини за свою свободу, за свої права: починаючи від боротьби за свободу совісті, через політичні права до соціально-економічних прав і, врешті, до комплексу прав і свобод людини, який знаходить своє закріплення в Міжнародній Хартії прав людини.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Історія політичних і правових вчень дає можливість зрозуміти важливість і значення держави і права в духовних надбаннях людства на різних етапах його розвитку, побачити постійну роботу людської думки над пошуками кращих, оптимальних форм організації державно-правового буття людства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

У системі юридичних наук і юридичної освіти історія вчень про державу та право є самостійною науковою та навчальною дисципліною одночасно історичного та теоретичного профілів. Це обумовлено тим, що в рамках дисципліни висвітлюється спеціальний **предмет** – історія виникнення та розвитку теоретичних знань про державу, право, політику та законодавство. Політико-правові теорії у найрозвиненішому варіанті називаються вченнями. **Вчення** – це сукупність ідей, концепцій, доктрин, теоретичних положень про державу та право. Як теоретично оформлені комплекси знань вони за гносеологічним рівнем і характером різняться від інших форм відбиття політичної дійсності.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси загальної історії держави і права як комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, студентам слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Серед них слід виділити: основні функції історії держави і права, зокрема, - пізнавальну, евристичну, прогностичну, організаційно-практичну, ідеологічну.

Для вдалого засвоєння цієї теми, студентам (слухачам) рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.